

Обставини справи

Справа стосувалася стверджуваної несправедливості кримінального провадження у зв'язку із допитом двох основних свідків обвинувачення на стадії досудового розслідування за відсутності заявниці та за участю адвоката, призначеного без її відома, і позбавлення заявниці можливості допитати свідків обвинувачення в судовому засіданні.

26 липня 2016 року заявниця вчинила фізичний напад на Г. М., громадянку Азербайджану, яка в той час знімала її квартиру в м. Батумі. Свідками інциденту нібито були сестра потерпілої, її мати, брат і двоюрідний брат. Того ж дня за фактом події було розпочато розслідування за статтею 125 Кримінального кодексу (побиття). Г. М. пройшла медичний огляд, в результаті якого було встановлено, що у неї забій в області грудної клітки. Пізніше того ж дня та протягом наступних кількох днів її та чотирьох свідків допитав слідчий щодо обставин події. Заявниця та її мати також дали показання, підтверджуючи, що сварка мала місце, але стверджуючи, що це саме Г. М. напала на них. 27 липня 2016 року заявниця також пройшла медичне обстеження, в результаті якого було встановлено наявність у неї кількох синців різного розміру.

31 липня 2016 року керівник обласного бюро правової допомоги призначив адвоката Л. Р., який спочатку представляв інтереси заявниці під час слідства та в суді першої інстанції. 1 серпня 2016 року заявниці було офіційно пред'явлено обвинувачення проти неї в присутності перекладача та Л. Р.

4 серпня 2016 року сторона обвинувачення подала два клопотання про проведення допиту потерпілої та її сестри в присутності судді-магістрата відповідно до статті 114 Кримінального процесуального кодексу на тій підставі, що вони обидві повинні були залишити територію Грузії та повернутися до Азербайджану. Обидва клопотання містили контактні дані заявниці та її адвоката Л. Р.

Відповідні слухання відбулися того ж дня за участю ще одного адвоката заявниці, Б. Б. Згідно з відповідними судовими протоколами, у відповідь на запитання магістратських суддів про причини відсутності заявниці Б. Б. заявив, що «за її словами, вона не могла прийти», хоча «він не знав чому». З матеріалів справи не вбачається, що Б. Б. надав судді-магістрату дозвіл або інший процесуальний документ про призначення його захисником заявниці. Судді ухвалили, що за наявності адвоката, який діє від імені обвинуваченої, вони можуть продовжити слухання свідків, незважаючи на її відсутність. Відеозапис слухань свідків не проводився. Незабаром після цього потерпіла, її сестра та троє інших свідків обвинувачення, які були громадянами Азербайджану, залишили Грузію.

Після перших кількох слухань, де заявницю представляв адвокат Л. Р., на засіданні 4 жовтня 2016 року заявниця призначила приватного адвоката за власним вибором.

Спочатку заявниця та її новий адвокат погодилися із клопотанням прокурора про заслуховування допиту потерпілої та її сестри в судовому засіданні. Однак пізніше, 18 липня 2017 року, захист подав клопотання про те, щоб вищевказані свідчення були оголошені неприйнятними. Захист стверджував, зокрема, що сторона обвинувачення включила обох свідків до списку свідків, які мають бути допитані в суді; отже, їх допит очікувався в суді, і за таких обставин зачитування їхніх досудових показань було незаконним. На думку захисту, права заявниці на захист були порушені через те, що вона не могла допитати цих свідків, що її ніколи не повідомляли про їх допит 4 серпня 2016 року, і що адвокат Б.Б. збрехав з цього приводу. З матеріалів справи не вбачається, що це клопотання було розглянуто під час судового розгляду справи заявниці.

14 листопада 2017 року за клопотанням сторони обвинувачення письмові показання решти трьох свідків обвинувачення також були прийняті як докази та зачитані. Міський суд м. Батумі особисто заслухав заявницю, одного свідка захисту та ще одного свідка обвинувачення – сусідку заявниці, яка стверджувала, що не бачила самого інциденту, однак знала, що щось трапилося, коли побачила заявницю з поліцейськими та кількома іншими особами у дворі їхнього будинку.

8 січня 2018 року Міський суд м. Батумі виправдав заявницю, дійшовши висновку, що прокуратура не надала надійних і переконливих доказів її вини. Суд першої інстанції зазначив, що сторона обвинувачення не забезпечила присутність передбачуваної потерпілої та основних свідків обвинувачення під час судового розгляду та дійшов висновку, що він не може ґрунтувати своє рішення лише на показаннях відсутніх свідків, які не розглядалися в суді. Суд також зазначив, що решта медичних та інших доказів не підтверджують вину заявниці.

Апеляційний суд м. Кутаїсі залишив в силі рішення суду першої інстанції.

Натомість Верховний суд Грузії 30 листопада 2018 року скасував виправдувальний вирок щодо заявниці, визнавши її винною і оштрафувавши її на 500 грузинських ларі (еквівалент приблизно 170 євро). Верховний суд визнав встановленим, що потерпіла та головний свідок обвинувачення, її сестра, були допитані в присутності судді-магістрату за участю адвоката, який представляв інтереси заявниці. Ця процедура, передбачена статтею 114 Кримінального процесуального кодексу, забезпечила заявниці можливість реалізувати її право на захист і допитати свідків обвинувачення. Таким чином, показання, отримані під час такого огляду, у поєднанні з іншими непрямыми доказами, такими як висновок медичного огляду про тілесні ушкодження потерпілої та показання сусідки, надані в суді, були достатніми для підтвердження вини заявниці.

Оцінка Суду

1) Ствердженні обмеження права на доступ до адвоката

Загальні принципи, які мають застосовуватися щодо обмеження права на доступ до адвоката та щодо справедливості провадження, були роз'яснені Судом у справах Ibrahim and Others v. the United Kingdom [ВП], Dvorski v. Croatia [ВП],

Croissant v. Germany та Simeonovi v. Bulgaria [ВП] з подальшими посиланнями); Суд підтвердив ці принципи, нещодавно розглянувши справи Beuze v. Belgium [ВП] та Atristain Gorosabel v. Spain.

Суд зазначив, що в матеріалах справи немає жодного процесуального документа, який би свідчив про те, що заявницю було повідомлено про призначення Б. Б. другим адвокатом для її справи. З пояснень бюро правової допомоги випливало, що Б. Б. лише попросили терміново замінити Л. Р. один раз 4 серпня 2016 року під час досудового слухання свідків. Суд зазначив, що виконуючи свій обов'язок надавати сторонам кримінального провадження правову допомогу, якщо це передбачено національним законодавством, держава повинна проявити старанність, щоб забезпечити цим особам справжнє та ефективне користування правами, гарантованими статтею 6 Конвенції. Спосіб, у який Б. Б. було доручено розглядати справу заявниці, не відповідав вищевказаному критерію старанності та, як наслідок, спричинив обмеження її права на адвоката.

З огляду на обставини справи та надані пояснення Суд вважав, що не було жодних ознак того, що Б. Б. поінформував заявницю про допити свідків, які відбулися 4 серпня 2016 року, або про його участь від її імені в цій процедурі. Суд також відхилив аргумент Уряду про те, що держава не мала втручатися у відносини між адвокатом і клієнтом, оскільки заявниця навіть не була поінформована про призначення Б. Б. ні самим адвокатом, ні слідчим, ні бюро правової допомоги. Суд нагадав, що як він неодноразово зазначав, просте призначення захисника не забезпечує ефективної допомоги (див. рішення у справах Artico v. Italy , § 33 та Elif Nazan Şeker v. Turkey).

Суд також зазначив, що двоє ключових свідків обвинувачення – передбачувана жертва та її сестра – були допитані за відсутності заявниці та офіційно призначеного адвоката Л. Р. Їхні твердження становили важливу частину доказів, на яких ґрунтувалося остаточне засудження заявниці, незважаючи на чітке заперечення заявниці та обраного нею адвоката проти їх використання. За таких обставин, з огляду на важливість цієї конкретної процесуальної дії та незважаючи на те, що заявницю згодом належним чином представляв обраний нею захисник, Суд вважав, що спосіб призначення Б. Б. та його участь у слуханнях свідків без відома заявниці мали значний вплив на права заявниці на захист.

2) Довіра до показань відсутніх свідків

На думку Суду, заявницю не можна було вважати такою, що однозначно відмовилася від свого права на допит свідків, оскільки хоча початкова згода захисту на зачитування досудових показань потерпілої та її сестри під час судового розгляду могла сприйматися як відмова заявниці від права їх допитати у суді (див. рішення у справі Murtazaliyeva v. Russia [ВП]), їх допит очікувався, оскільки вони були внесені до списку свідків обвинувачення, допущених для допиту в суді. Крім того, заявниця скаржилася в національних судах на нездатність допитати цих свідків під час судового розгляду та зрештою попросила визнати ці докази неприйнятними.

(а) Чи була вагома причина для неявки двох свідків обвинувачення на судове засідання

Як неодноразово зазначалося Судом, виїзд за кордон сам по собі не є достатньою причиною для виправдання відсутності відповідного свідка на судовому засіданні (див. рішення у справах *Seton v. the United Kingdom*; *Gabrielyan v. Armenia*; *Pačić v. Croatia* та *Al Alo v. Slovakia*). Як це вимагається у справах про неявку свідків обвинувачення, Суд повинен перевірити, чи відповідні органи вжили всіх розумних зусиль для забезпечення явки свідків. У зв'язку з цим Суд зазначив, що суд першої інстанції визнав достатніми протоколи перетину кордону, які засвідчили, що свідки виїхали з країни. З матеріалів справи незрозуміло, яких конкретних заходів, якщо такі були, вжили національні органи влади, щоб забезпечити явку свідків під час провадження, навіть незважаючи на те, що їхнє місцезнаходження не було невідомим (порівняйте з рішенням у справі *Schatschaschwili v. Germany* [ВП]).

У будь-якому разі Суд зазначив, що національні суди не розглянули аргумент заявниці про те, що вона не була належним чином представлена, коли двох відсутніх свідків допитували відповідно до процедури, передбаченої статтею 114 § 1 (b) Кримінального процесуального кодексу. Це був надзвичайно важливий аргумент, оскільки він вказував на обов'язкову причину для забезпечення явки відсутніх свідків у судовому засіданні. З огляду на ці елементи, Суд визнав, що національні суди не доклали розумних зусиль у межах існуючої правової бази для забезпечення прибуття двох свідків обвинувачення. Таким чином, він зробив висновок, що не було вагомих причин для їх неявки.

(β) Чи були показання відсутніх свідків єдиною або вирішальною підставою для засудження заявниці

Суд зауважив, що суди всіх інстанцій вважали ці докази вирішальними. Єдиними двома додатковими доказами, на які Верховний суд покладался, коли визнав заявницю винною, були показання сусідки, яка просто підтвердила, що між заявницею і потерпілою була сварка, але вона нічого не бачила, і медичний висновок про тілесні ушкодження, яких зазнала потерпіла. Проте Верховний суд не взяв до уваги медичний висновок щодо різних тілесних ушкоджень, які отримала сама заявниця у результаті того самого інциденту.

Здійснюючи власну оцінку ваги показань відсутніх свідків, Суд зазначив, що інші докази, доступні судам, хоча й підтверджували факт сварки, самі по собі не були переконливими щодо вини заявниці, а тому він вважав, що показання передбачуваної жертви спірного інциденту та її сестри, яка була свідком інциденту, були принаймні «вирішальними», тобто визначальними для засудження заявниці.

(γ) Чи існували достатні фактори, здатні врівноважити неспроможність заявниці особисто допитати свідків у суді

Аналізуючи це питання, Суд визнав доречним дослідити такі елементи: підхід суду першої інстанції до неперевірених доказів; наявність і силу інших викривальних

доказів, а також процесуальні заходи, вжиті для компенсації відсутності можливості допитати свідків безпосередньо під час судового розгляду.

Суд зробив загальний коментар про те, що заявниця мала можливість висловити власну версію подій 26 липня 2016 року і тим самим поставити під сумнів достовірність показань ключових свідків обвинувачення.

Що стосується підходу національних судів до неперевіраних доказів, Суд зазначив, що в рішенні Верховного суду немає жодних ознак того, що він підходив до слів потерпілої та її сестри з будь-якою особливою обережністю або що він надавав меншій ваги їхнім твердженням. Навпаки, він ґрунтував засудження заявниці насамперед на їхніх свідченнях, не досліджуючи достовірність свідків як таких або надійність їхніх свідчень, і, крім того, вважаючи їх показання доказом, перевіреним судом. Стосовно останнього, Суд зазначив, що показання свідка, взяті в присутності судді-магістрату (слідчого судді), самі по собі не можуть розглядатися як заміна права заявника допитати цього свідка в присутності судді першої інстанції, який зрештою і виносить рішення щодо його або її вини.

Щодо процесуальних заходів, спрямованих на компенсацію відсутності можливості безпосереднього допиту свідків у судовому засіданні, Суд зазначив, що за звичайних обставин він розглядав би досудову процедуру допиту свідків у присутності судді-магістрату як таку, що забезпечує сильні процесуальні гарантії для обвинуваченого, який не може допитати свідків під час фактичного судового розгляду. Однак враховуючи спосіб призначення Б. Б. та його участь у відповідній процедурі за відсутності заявниці, Суд вважав, що їй не було дозволено скористатися цією процедурною гарантією.

Суд повторив, що спосіб допиту свідків обвинувачення на стадії розслідування має велике значення для справедливості самого судового розгляду та, ймовірно, зашкодить йому, якщо ключові свідки не зможуть бути заслуханими судом, через що отримані на стадії розслідування докази будуть представлені безпосередньо на судовому засіданні. За таких обставин життєво важливо для визначення справедливості судового розгляду в цілому з'ясувати, чи на момент заслуховування свідків на стадії розслідування органи влади виходили з припущення, що свідки не будуть заслухані під час судового розгляду. Якщо слідчі органи вважали розумним, що свідок не буде допитаний на слуханні в суді першої інстанції, важливо, щоб стороні захисту була надана можливість поставити запитання свідку на стадії розслідування (див. згадане рішення у справі *Schatschaschwili*, §§ 156-57). Суд погодився із заявницею у тому, що двох свідків заслухали судді-магістрати, оскільки з огляду на їхнє неминуче повернення до Азербайджану органи прокуратури вважали, що існувала небезпека втрати їхніх свідчень. За таких обставин було ще важливіше, щоб відповідні органи належним чином надали заявниці можливість, передбачену положеннями національного законодавства, допитати двох ключових свідків на етапі розслідування в її присутності та / або в присутності обраного нею адвоката. Однак вони пішли на передбачуваний ризик, який згодом проявився у неможливості обвинуваченої допитати жертву та її сестру на будь-якій стадії провадження.

Наостанок Суд зробив суттєве зауваження про те, що національні суди не мали змоги переглянути відеозапис слухань свідків від 4 серпня 2016 року під час судових розглядів, оскільки такий запис не був зроблений. Як зазначено у згаданій справі Schatschaschwili (§ 127), суди першої інстанції в різних правових системах вдаються до такої можливості, яка дозволяє їм, а також сторонам захисту та обвинувачення спостерігати за поведінкою свідка під час допиту та скласти більш чітке враження про його надійність. Ні заявник, ні судді не мали такої можливості в цій справі.

Висновок

Порушення пункту 1, підпунктів «с» та «d» пункту 3 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Рішення в цій справі ухвалено Палатою 29 червня 2023 року й набуло статусу остаточного 29 вересня 2023 року відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.